

Византия след Византия – пътуване към светините на румънската земя

Повечето вярващи българи обвързваме Румъния с мощите на свети Димитър Басарбовски в Букурещ и на света Петка в Яш. Това е напълно естествено – ние сме емоционално, мистически, духовно единени с тези прославени светии, преживели в целомъдрие и святост целия си земен път, свързани с нашия род и земя. Свети Димитър е българин, селянин от с. Басарбово край Дунав, а света Петка е от Епиват и мощите ѝ цели два века пребивават в Търново. Нашият майстор на „плетение словес“ свети патриарх Евтимий пише прекрасно житие на преподобната. След завземането на Търново от турците, мощите заминават във Видинското царство, сетне в Крушевец, в Белград и за половин век са в Истанбул, докато влашкият владетел Василий Лупу (1641г.) ги откупува и ги отнася в манастира „Голия“ в Яш.

Със своето пътуване мощите на светиите осветяват многострадалните земи на балканските народи, разорени от чумата и османското нашествие. Прави впечатление, че след своята кончина светиите сякаш пътуват повече, отколкото през всички дни на земното си странстване.

С неописуемо вълнение преклонихме колене пред раката с мощите на свети Димитър Басарбовски, положени в патриаршеската църква в Букурещ и пред мощехранителницата на свети Антоний Велики в старинната църква със същото име, чийто каменни прагове бяха излъскани от стъпките на хилядите богомолци, чакащи с часове, и се отправихме към Яш.

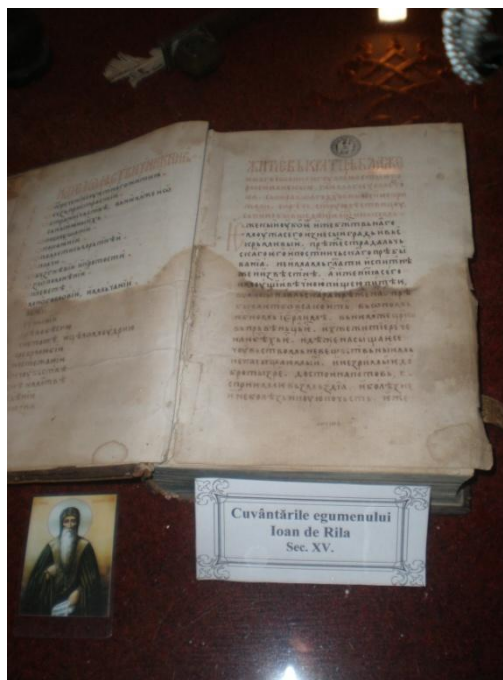
Днес закрилницата на българския народ – преподобна Петка Епиватска е положена в новата катедрала, редом с мощите на Молдавския митрополит, построил катедралата. Точно в този час нямаше хора и успяхме да се поклоним и без да бързаме да отдадем почит на преподобната, просияла като слънце в не вечерния ден на Божието Царство.

Удивително е колко много мощи на светии ни посрещат в своите раки под неугасващите сребърни кандила и осветяват цялата румънска земя. Някои са дошли от другаде като света Петка, свети Димитър Басарбовски, свети Йоан Сучавски, а други - множество митрополити, монаси, царе, са родени на тази земя и за тях знаехме твърде малко.

Цветуща и просветена, Румънската Църква се възправи пред очите ни – триумфираща, силна, подкрепена от държавата, с множество вярващи, коленичили изповядващи заедно „Символа“ по време на литургия, с идеално поддържани храмове, изложени мощи и чудотворни икони, многочислено духовенство и колосална по обем духовна литература на румънски. За нас всичко това е новост.

А навсякъде в старите църкви и музеите разчитаме надписи на черковнославянски, пергаментови четвроевангелия на черковнославянски, сякаш за да не забравяме, че изворът, който напоява духовната култура на този народ, изворът е Кирило-Методиевото дело – молдавци и влахи си служат с кирилица чак до 18 век.

Не без упрек ни посрещна уредникът на музея в Брашов, където в двора на старинния храм „Свети Николай“ е сградата на най-старото румънско училище (11 век) и печатницата към него. Тук са отпечатани първата история на Търново, първата граматика, първата хроника, първата руска Библия, първите сръбски ръкописи са там, тук е отпечатан и „Рибния буквар“ на Петър Берон. Тук, в Брашов, в немската гимназия учи Васил Априлов, тук се покоят костите на цял квартал наши възрожденци, намерили убежище в тази все пак свободна земя. С трепет разгледахме ръкописи с текстове на свети патриарх Евтимий, ръкописи с източни ноти (византийска невмена нотация), ръкописи с текстове от свети Иван Рилски, псалтири и евангелия.

Музеят при старинния храм „Св. Николай“ в Брашов с текст на свети Иван Рилски

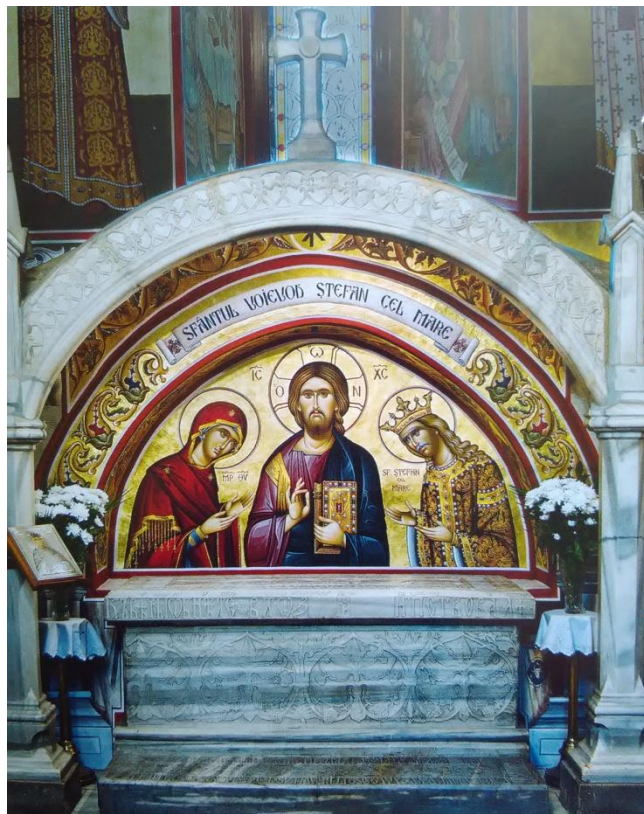
Сам каталогизирал стотици български, гръцки, латински книги, автор на много монографии, възрастният човек ни пита: **“Защо вие българите нямате интерес към вашата история? Защо рядко идвате тук?”**

Седнали на дървените чинове отпреди 200 години, се червим като полуграмотни ученици, изтръгнати от забързаното технозирано ежедневие. Докосваме се до оцелелите книги, оцелели след комунистическия декрет от 1947 година, дело на Ана Паука, задължаващ армията да унищожава ежемесечно по 40 кубика църковен архив. Тогавашният свещеник към храма, светла му памет, укрива в купола на камбанарията 6000 тома и изжижда врата. Така книгите, свещените книги от нашата църковна, нашата възрожденска история, от историята на всеправославната общност, надживяват края на декрета в 1967, надживяват мрачните години на режима на Чаушеску и под стъклата сияят прекрасните миниатюри и заглавки на среднобългарски текстове, сякаш говорят с Христовите слова: **„Дойдете, отрудени и обременени и Аз ще ви утеша“**.

Не би могло да се говори за светостта по румънската земя без името на най-емблематичния им държавник, цар, дарител на манастири, многократен победител на османците – свети Стефан Велики, чийто гроб е в манастира Путна в близост до Украйна. Приносът му за свободна и независима Молдова, сияеща от куполи и звъняща с камбанен звън, никой не би могъл да отрече. За румънците светецът – цар е

както крал Стефан Милутин или княз Лазар за сърбите, и както за нас би трябвало да е свети княз Борис – Михаил.

Стефан Велики е известен с 47 битки срещу османците, от които само една е загубена. Преди всяка битка той пости, моли се, уединява се и се изповядва при своя наставник – стареца Даниил (чиято килия видяхме в Сихастрия). Спечелва победи с Божията помощ и дори забранява на хората да му отдават почести като победител. Цялата му воля и устременост са в изпълнение на християнския закон. Всички църкви и манастири от неговото време засияват с представителна стенопис в блестящия палеологов стил, поръчана от неговия син – Петро Рараш.

Гробът на свети Стефан Велики в манастирът Путна

На гроба на свети Стефан, замонашен скоро пред смъртта, го виждаме склонил глава в моление от сцена „Дейсис“, изобразен на мястото на свети Йоан Кръстител. Един известен румънски поет е заложил: *„Да направим от Путна румънския Йерусалим, а от гроба на свети Стефан Велики - олтар на националното самосъзнание“*. Ето така румънците култивират почит към собствената си история.

Съвременник на падането на Константинопол – събитие, резонирало в целия християнски свят, свети Стефан в най-тежката битка с османците при Васлуй, е подкрепен свише и многократно по-силната противникова армия е сломена.

Плененият турски военачалник сочи в палатката онзи страховит воин, воювал пред молдовската армия – сочи иконата на свети Георги. Предвождани от тази икона, войските на свети Стефан са влизали в битките, тя не е пленявана никога и когато под натиска на реалността, свети Стефан е принуден да подпише васалния си договор с Баязид, то Молдова е привелигирована – тя само плаща данъци, няма османски управител, нито чужди гарнизони.

Ето как по молитвите на стареца Даниил, светецът-цар успява да запази молдовската земя.

А чудотворната икона свети Стефан подарява на Зографската света обител и тя е третата чудотворна икона, наред с Аравийската и Фануиловата.

Възходът на Яш също е свързан с името на свети Стефан Велики. Точно той измества старата столица Сучава в Яш и го въздига като престолен град по образа на Търново – богохраним, пълен с мощи и светини, строен на седем хълма, с идеята на всеки хълм да има манастир, град пазен от Бога, окръжен от 30 манастира, град без крепостни стени – духовна столица на Молдова чак до обединението ѝ с Влашко през 1862 година.

Възходът на силна и славна държавност проследяваме в катедралния храм „Свети Николай“, където са короновани поколения молдовски владетели.

Въздигнати в годините на свети Стефан Велики, архитектурно-еклектични като стил, смесица от готически, византийски и местни решения (прочутия стил „щепаниани“), старите манастири и църкви смайват с иконографските си програми, представящи ни отново вечно живата Византия. Зографите от Критската школа, наследници на Константиновите ателиета, вече рисуват под силното ренесансово влияние, а тук, в Молдова, те изграждат поствизантийски стил – изчистен, палеологов, верен на своите традиционни решения, изискан, цялостен, сияещ от добрата реставрация, дал ни дори нещо свое – това, че священото изображение „превзема“ профанния свят.

Никой досега не е рисувал изцяло външните стени на храмовете – трудоемко, скъпо, рисковано спрямо трайността начинание, лишено от прагматизъм - истинско дело на духовен кипеж, на възхода на църковния живот, който не може да остане в чертите на храма, а плисва навън, за да освети и преобрази цялата вселена.

Странно е – политически Византия вече не съществува, а тук в Молдова, византийската духовност продължава да се пресъздава – грее от вътрешни и външни стени на църкви и манастири със своите стенописи, цялостно запазени, стройно подредени, показващи вечността – преобразования свят на Небесното Царство.

Константинопол е паднал, а критските зографи продължават да рисуват сияйните образи на византийската живопис, не само във вътрешното храмово пространство, не само там е разгърнато богословието на образите, а вече и отвън, по външните стени.

Катаклизъм, разруха, нестабилност, падане на християнската столица, а православие то се възправя сякаш все по-мощно, несломимо, духовно, изящно, неземно, спуснато от Самия Отец на светлината.

Не може да не помним, че точно в навечерието на политическия крах на Византия, духовният живот е в небивал разцвет – това е зората на исихастското обновление, на преводаческото дело по оригинали, на добрите преводи, на страстната апология, дело на защитниците на ортодоксалната мистическа традиция – свети Григорий Палама, патриарх Калист, Филотей Кокин, патриарх Евтимий, Никодим Тисмански, Ромил Бдински, Киприан и Григорий Цамблак.

Политическа разруха и духовен подем – сякаш за да видим как в немощ се показва Божията помощ.

Писаните църкви на Воронеж, Молдовица, Сучевица, сред които най-стара е Воронеж, смайват поклонника с грандиозната си външна стенопис.

Воронецката църква

Воронецката църква е приютила и гроба на старец Даниил, тя е създадена по времето на Стефан Велики, изписана е от воронецки майстори, посветена е на темата „Дейсис“ – молението на Майката Божия и свети Йоан Предтеча в часа на Страшния съд. Мекотата и изискаността на прочутото „воронецко“ синьо поразяват окото, което смаяно оглежда редовете и сцените, възхождащи към небето.

Неочаквано за нас, сред стенописите на притворната част виждаме изображение на свети Йоан Рилски, сочещ с ръка към светица вляво, с обичайния български надпис.

Отвътре и вън има сцени от Сътворението на света. По външната фасада е Лоно Аврамово - на бял фон седят патриарсите Авраам, Исаак и Иаков, до тях е благоразумния разбойник с кръст в ръка и Майката Божия на трон с архангели от двете ѝ страни. Грехопадналият свят на Адам и Ева вече е с мрачен, сив фон.

Сътворението на света, грехопадението, небесната йерархия и Страшния съд величествено заел цялата западна стена, съставляват впечатляващ ансамбъл, който поразява въображението и на най-подготвения.

Страшният съд на западната стена на воронецката църква

Притворната част разгръща характерна тема за тези църкви, изпълнена във византийски стил – сцените от празничния календар (синаксар), където всеки ден от месеца виждаме най-обобщаваща сцена от житието на светеца.

В наоса вече личи почерка на други майстори с по-груба линия, отдалечена от византийското светоусещане.

Следващият по време на изписване манастир е Молдовица, чийто архитектурен вид е почти еднакъв с блестящо синия Воронежки манастир. Тук съборният храм е посветен на началото на нашето спасение – празник Благовещение. Стенописите са от 1537 година, от времето на Петро Рараш, чийто трон, изложен в музея, монахините много държаха да видим.

Манастирът на Молдовица

Съвсем естествено е на това място разгръщането в огромен мащаб на южната външна стена на сцени от живота на Божията Майка, а под тях – обсадата на Константинопол. Това не е трагичната обсада, завършила с неговото превземане, на която зографите са съвременници. Това е обсадата на персите, когато Владичицата спасява царствения град. И както го е спасила тогава, така всички пак са вперили очи в Нея – да спаси Молдова, да съхрани православните светини.

Разбира се, нападателите са облечени като селджукски турци, малкият Христос е с румънска ризка, така както на Страшния съд във Воронеж – грешниците вляво са завоевателите на Молдова.

В тази църква вече преобладава златисто-охравия цвят, но пак с възхитително син фон свети цялата стена, изписана с Иесеевото дърво – родословието на Господ Иисус Христос по плът. На олтарната апсида отвън са светиите по двойки, едни над други, най-горе под тавана са ангелите, по контрафорсите – аскетите-стълпници. Не са пропуснати и античните философи (представени без ореоли, разбира се), доколкото 16 век е времето на възраждане интереса към античността и доколкото те са проповядвали Христос преди Христа, въздигайки ума към невещественото – така както ни учат раннохристиянските апологети.

Свети Меркурий

Също както и другите църкви, и тук има няколко притвора. В първия са изобразени вселенските събори в голям мащаб, в следващите притвори са светиите от месецослова – характерен мотив на всички тези храмове, а в самия наос, в конхите виждаме блестящо изпълнени Разпятие Христово и Петдесетница. Отдолу са редовете на светците-воини, като често срещаме свети Меркурий – особено почитан и по нашите земи (от чието житие знаем, че е „скит“, така както са наричани българите). Култът към светците-воини е изключително засилен в несигурните и размирни времена.

В тази църква критските майстори сякаш достигат най-високата точка на творческото следване на първоизточника – спирация дъха палеологов стил.

А най-впечатляващо бе, че тези изумителни църкви са духовни средища и до момента, с многочислени братства, с ежедневно богослужение, кипящи от духовен живот в настоящето, не просто музеен паноптикум на витринно православие, сведено до артефакт.

Преживели Австро-Унгарската империя, когато са били затворени, преживели комунистически декрети и чаушесковите години, днес тези обители са средища на истински духовен живот.

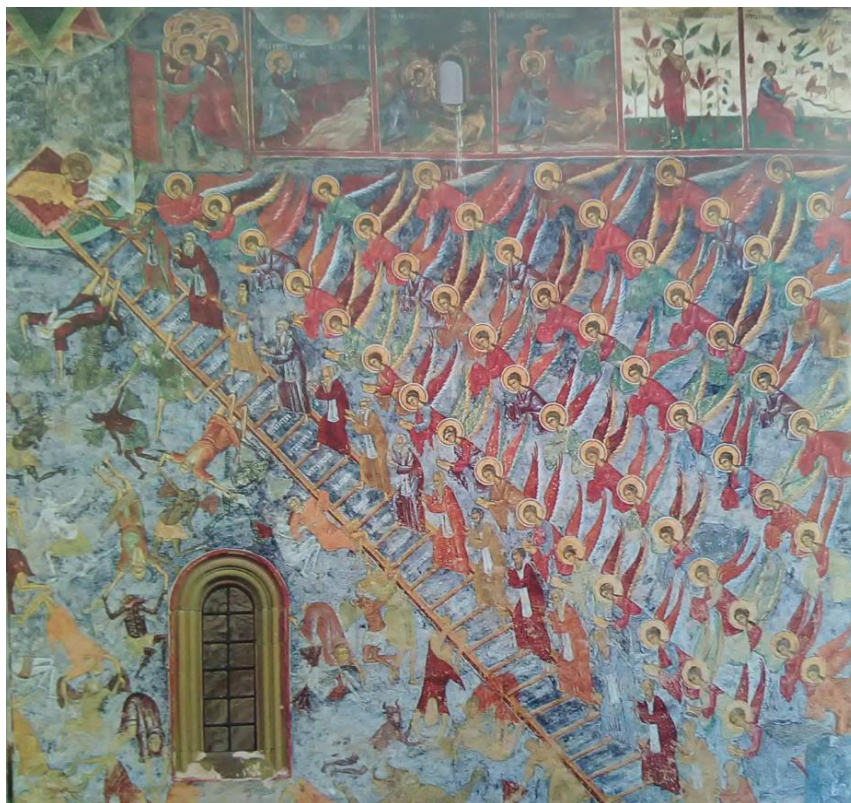
Не по-малко въздействаща като стенописни решения бе църквата на Сучевица – третият от най-добре запазените „писани“ манастирски храмове. Тя е строена от фамилията Могила в края на 16 век, изписана от двама молдовски художници, верни на византийския стил. Съборната църква е посветена на „Възкресение Христово“. Тук основният цвят на фона е изискано зелено, олтарната апсида отвън е с изображенията на вси светии, на Небесната литургия – в центъра е Младенецът Христос в Светия Потир, окръжен от ангели, сякаш да ни напомня, че това е византийската литургия, ние и до момента сме литургични по византийски.

Църквата на Сучевица

Пак е разгърната монументално темата за Иесеевия корен и Богородичния акатист, а на северната външна стена под цикъла на Сътворението е мащабното изображение на стълбицата на свети Йоан Лествичник.

Най-горе е Христос, който очаква праведниците с протегната ръка, отляво демоните качващите се са подкрепени от множество ангели с разперени криле, отляво демоните ги дърпат да ги завлекат в бездната и страховито зиналата паст на звяра, дори на най-високото стъпало е нарисуван аскет, когото демоните са успели да свалят от тясната стълбица.

Лествицата на свети Йоан Лествичник – външен стенопис

Началото – сътворението на света и човека, рая с неговото ослепително бяло, и крайт – Страшният съд – цялото Библейско Откровение е тематично изнесено на външните стени. Това е свещената история, изписана с неувяхващите хармонични багри, пощадени от времето. Единствено по северните фасади на писаните църкви стенописите са частично захабени. Доброто композиране върху огромната стенна площ, елегантните и източени силуети, фино организирания колорит, самата тема на Светата Литургия, която продължава да се извършва до скончанието на вековете – да, това е Византия, Византия след Византия, Византия, която е вечно жива, Византия, която не може да умре.

По вътрешните стени тъмносините фонове сияят от звезди, в наоса е също темата на сътворението, тук са житийни цикли на Христос, на запад са ктиторските портрети, като в един от притворите са гробовете на ктиторите. Точно този притвор е цялостно изписан със старозаветни сцени – истинска иконографска рядкост.

Никъде в цялата църква не се забелязва тремавост, скъсяване на силуета, грубост на шриха.

Разбира се, манастирът си има и чудотворна икона, донесена от Константинопол. Навсякъде във всички съборни храмове, които посетихме, бяха изложени за поклонение чудотворни икони, често билатерални (двулицеви), свободно стоящи на стъпка пред иконостаса – характерна особеност на румънските църкви от областта.

Манастирът на Сучава

След писаните църкви посетихме манастира на Сучава. Това стана на 21 юни – денят, в който се чества паметта на свети Йоан Сучавски, чийто мощи са в съборната църква „Свети Георги“. Румънците имат обичая да изместват честването на светиите, когато е в делничен ден – да го изместват в събота или неделя. Благодарение на това успяхме без усилия да се доберем и поклоним пред раката с мощите на свети Йоан Сучавски – прославеният новомъченик от 14 век, търговецът от Трапезунд, препечелил вечното съкровище, чието потресаващо житие е написано от Григорий Цамблак, ученика на свети патриарх Евтимий.

Фреските са поствизантийски, има и сцени от мъченичеството на светеца. Още влизайки, ни посрещна молитвено пение – започваше вечернята, като повечето богомолци стоят на колене по време на цялото последование.

Въпреки натрупаната умора, когато наближихме Нямц, вълнението ни се усили неимоверно. Манастирът е наречен така, защото още от времената на Тевтонския орден, воювал с османците, има големи групи немско население, не само в Трансилвания. Иначе румънските манастири са известни с имената на реките, край които са строени.

Манастирът Нямц

Ето го и Нямц - с първи издигнат храм още в 1375 година, с величествените си стени, подобен на цитадела, с построената от свети Стефан Велики съборна църква, изписана по негово време, с най-старата в Молдова чудотворна икона, Йерусалимска светиня, дарена от император Йоан Палеолог, Нямц – с намерения тук безценен за нашата музикална история „Болгарски Роспев“, Нямц – с гроба на свети Паисий Величковски, Нямц – духовно средище, приютило светогорските монаси, дошли с Паисий, център на възродения исихазъм, достигнал разцвет в практикуването на непрестанната молитва, Нямц – внушителен, строг каменен ансамбъл, истинска крепост срещу разтлението на външния свят.

Централната алея към храма е пресечена от плоча, отбелязала мястото, където през 1986 година каменната настилка се е надигнала. При пренареждането са открити мощите на неизвестен светец, излъчващи силно благоухание. Днес тези мощи, изпълнили притвора с неземен аромат, са положени до раката на свети Паисий Величковски. В самата църква вдясно под стъкло в пода е гробната плоча на този светец, сторил за славянските народи това, което свети Никодим Светогорец и Макарий Коринтски дадоха на гърците. Това е връщането на православната книжнина в точния ѝ писмовен изказ, предавал богооткровените истини, събирането на „Добротолюбие“, възраждане на сведеното до обредност и непознаващо дълбинните богословски основания на вярата християнство, осветяването с пламъка на отново достъпната светоотеческа съкровищница, което дава духовен тласък на никога неугасващата мистическа традиция, предадена от апостол Павел с думите: **“Непрестанно се молете”** (1 Сол. 5:17). Това е учението за Иисусовата молитва, извършвана в сърцето, за което по сетне ще пише свети Игнатий Брянчанинов и което е ключ към богоуподобяване и богосъзерцание още приживе.

Задушени от вълнение, коленичихме пред мощите, и няколко сутрини можахме да се насладим на ранното богослужение в тази манастирска църква, неслучайно носеща името „Възнесение Господне“.

После посетихме „Сихастрия“ или по-точно Исихастрион – обител на безмълвниците още от старо време, духовно средище, където пребивавал стареца Клеопа – велик наставник, изповедник, чудотворец, преживял комунистическите гонения, емблематична фигура на съвременното християнство, подобна на стареца Паисий Светогорец.

На гроба му днес стават чудеса.

Новата църква на Сихастрия

Манастирът е мъжки, с голямо братство, като часове не биха стигнали на брата, който развежда посетителите, да разказва за чудесата на стареца посредством миниатюрната килия с лични вещи и книги на стареца Клеопа. **„Раят да те поеме“** – такъв бил поздравът на Клеопа към всеки срещнат.

Голямата съборна църква „Рождество Богородично“ е скоро изписана, като в притвора в цял ръст са изобразени румънските митрополити, някои вече канонизирани. Старата църква пък беше с характерни византийски фрески.

Манастирът Секу

Голяма беше радостта ни, че пристигнали в манастира „Секу“, посветен на Осекновение на свети Йоан Предтеча, един от възрастните монаси, също с името Клеопа, отдели специално време, за да ни разкаже подробно историята на манастира и да ни покаже мощите на свети Варлаам, митрополит Молдовски, както и мощите на учителите и наставниците на стареца Клеопа – свети Викентий и свети Антим. „Секу“ е един от малкото манастири, опожарен от турците след разгрома на гръцкото въстание, защото е приютил гръцки отряд. От двете страни в храма са гробовете на ктиторите Нестор и Митрофана, на гробните ниши над тях има изящен византийски стенопис на Лоно Аврамово и „Старозаветна Троица – Гостоприемство Аврамово“. В притвора бяха и мощите на свети Варлаам.

Раките на двамата старци – учителят Викентий и ученикът му Антим се покоят в стария параклис „Успение Богородично“. Викентий е бил съвършен нестяжател, когато не е имал какво да даде на посетителя е давал ризата си с думите: **„Дошъл е Христос и аз няма какво да му дам“**. Спал е на рогозка и едва в тежка болест бил склонен от монахините да му донесат легло, но когато е оздравял, незабавно ги е извикал да си го вземат. Казват, че е премествал мравката, за да не я стъпче. Сякаш слушахме откъс от старинен патерик.

О. Антим, чиято рака бе до тази на учителя му, също е прославен с чудеса и богомъдър живот. Вече на смъртно легло, тежко болен, без сили да помръдне, той изненадва духовното си чедо, който иде от литургия с потира в ръце, за да го причасти. О. Антим, напълно облечен с бялата риза на монашеското си пострижение, очаква срещата с Христа.

„Ето какви старци имахме ние“ – кротко усмихнат разказваше о. Клеопа, съименникът на знаменития Клеопа от „Сихастрия“. Поразени от живото му слово, целунахме мощите, като всеки отнесе със себе си нещо от предадените слова на старците – **„Болката е поучение – тя учи да се молим“**.

С болка и любов ни гледаха изображенията на тези дивни светии, на които предстои канонизация.

Впечатленията от духовния живот в Румъния не биха били пълни, ако пропуснем да се поклоним в манастирите „Варатек“ и „Агапия“. „Варатек“ е свързан с монахиня Олимпиада, духовно чедо на свети Паисий Величковски. Там се покоят мощите на свети Йосиф Варатекски, създателят на манастира и на новоканонизирания свети Георги Поклонник, чието житие повечето от нас чува за първи път. Манастирът е девически, като стотици монахини живеят в монашески селца във от стените му и изпълняват различни послушания. Една от сестрите ни показва музея с изящно бродирани, с течение на години, одежди и плащаницы. Видяхме множество евангелия и псалтири в изящни обкови и стари икони, разгърнали византийския почерк на балканските майстори.

Манастирът Варатек

В близост е и обителта „Агапия“ със съборната църква „Свети Архангел Михаил“ от 15 век, с многочислено сестринство, чудотворна икона и богати мощехранителници. Тук е и единствената в страната женска семинария, подготвяща послушничките за нелекото монашеско звание. Изглежда след края на чаушесковото време, стотици, стотици са постригани за монаси и монахини (за сравнение в България монасите са стотина души)

Пътуването ни клонеше към своя край. Точно на 24 юни – Еньовден, успяхме да стигнем рано до Синайския манастир, основан от Михаил Кантакузин, да се поклоним на чудотворната икона в големия храм „Света Троица“ и да присъстваме на светата литургия.

Постепенно огромната църква се изпълни с голямо множество – жените вляво, мъжете вдясно. Всички пригласяха на мъжкия хор, чак до Великия вход богомолците със запалени свещи носеха в олтара имена за поменаване.

След службата за броени минути само успяхме да се поклоним в старата църква „Успение Богородично“, чийто изискан стенопис в притвора отново ни напомни за вечно живата Византия.

Облагодатени, изтощени от многото впечатления и радостни от преживяното, поехме пътя за дома.

Алена Шекерджийска - Кильова